



ACADEMIC SPECTRUM

3-Son (2026-yil, Mart)

Ilmiy-metodik jurnal
Научно методический журнал
Scientific and Methodical Journal

BUXORO - 2026



ACADEMIC SPECTRUM

Ilmiy-metodik jurnal
Научно методический журнал
Scientific and Methodical Journal

№3-Son (2026-yil, Mart)

**Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Buxoro viloyat Axborot va Ommaviy
komunikatsiyalar boshqarmasi tomonidan 2025-yil 26-dekabrdagi
№1273056 sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan**



BOSH MUHARRIR:

Axmadov Nazirjon Rahmat o‘g‘li

Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

TAHRIRIYAT KENGASHI A‘ZOLARI

Кулешов Валерий Владимирович - pedagogika fanlari doktori, professor
Rossiya Fanlar akademiyasining akademigi (Ukraina).

Andriyenko Yelena Vasilyevna - pedagogika fanlari doktori, professor
(Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Fizika, matematika, axborot va
texnologiya ta‘limi instituti, Novosibirsk, Rossiya).

Romm Tatyana Aleksandrovna - pedagogika fanlari doktori, professor
(Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Tarix, gumanitar va ijtimoiy ta‘lim
instituti, Novosibirsk, Rossiya).

Eko Sri Margianti - Gunadarma universtiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori,
professor (Indoneziya).

Zaripov Lochin Rustamovich - pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
(O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy
ta‘limni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot markazi, O‘quv-uslubiy faoliyatni
takomillashtirish boshqarma boshlig‘i).

Nazarov Akmal Mardonovich - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
(Buxoro davlat universiteti “Psixologiya” kafedrası mudiri).

Rustamov Shavkat Shuhrat o‘g‘li - psixologiya fanlari doktori (DSc), (Buxoro
davlat universiteti “Psixologiya” kafedrası dotsenti).

Ganjiyev Feruz Furqatovich - psixologiya fanlari doktori (DSc), (Buxoro
davlat universiteti “Psixologiya” kafedrası dotsenti).

Ismatova Dilafuz Tuymuratovna - psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa
doktori (PhD), (Buxoro davlat universiteti “Psixologiya” kafedrası dotsenti).

Muxlisov Sodiqjon Saidjonovich - pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD), (Buxoro davlat universiteti “Axborot tizimlari va raqamli texnologiyalar
kafedrası dotsenti).

Tilavov Muxtor Hasan o‘g‘li - psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD), (Buxoro davlat universiteti “Psixologiya” kafedrası dotsenti).

Mas‘ul kotib:

Dehqonboyev Shohjahan Oybek o‘g‘li – Buxoro davlat universiteti
Psixologiya kafedrası o‘qituvchisi



EDITOR-IN-CHIEF:

Akhmadov Nazirjon Rahmat o‘g‘li

Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Kuleshov Valery Vladimirovich — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Russian Academy of Sciences (Ukraine).

Andrienko Elena Vasilyevna — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Novosibirsk State Pedagogical University, Institute of Physics, Mathematics, Information and Technological Education, Novosibirsk, Russia).

Romm Tatyana Aleksandrovna — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Novosibirsk State Pedagogical University, Institute of History, Humanities and Social Education, Novosibirsk, Russia).

Eko Sri Margianti — Rector of Gunadarma University, Doctor of Economic Sciences, Professor (Indonesia).

Zarirov Lochin Rustamovich — Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor (Research Center for the Development of Higher Education under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan, Head of the Department for Improving Educational and Methodological Activities).

Nazarov Akmal Mardonovich — Doctor of Psychological Sciences (DSc), Professor, Head of the Department of Psychology, Bukhara State University.

Rustamov Shavkat Shuhrat o‘g‘li — Doctor of Psychological Sciences (DSc), Associate Professor, Department of Psychology, Bukhara State University.

Ganjiyev Feruz Furqatovich — Doctor of Psychological Sciences (DSc), Associate Professor, Department of Psychology, Bukhara State University

Ismatova Dilafruz Tuymuratovna — Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor, Department of Psychology, Bukhara State University.

Mukhlisov Sodiqjon Saidjonovich — Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Information Systems and Digital Technologies, Bukhara State University.

Tilavov Mukhtor Hasan o‘g‘li — Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor, Department of Psychology, Bukhara State University.

EXECUTIVE SECRETARY:

Dehqonboyev Shohjahon Oybek o‘g‘li — Lecturer, Department of Psychology, Bukhara State University.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Ахмадов Назирджон Рахмат угли
доктор философии по психологии (PhD), доцент.

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Кулешов Валерий Владимирович — доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии наук (Украина).

Андриенко Елена Васильевна — доктор педагогических наук, профессор (Новосибирский государственный педагогический университет, Институт физики, математики, информационного и технологического образования, г. Новосибирск, Россия).

Ромм Татьяна Александровна — доктор педагогических наук, профессор (Новосибирский государственный педагогический университет, Институт истории, гуманитарного и социального образования, г. Новосибирск, Россия).

Еко Sri Margianti — ректор Университета Гунадарма, доктор экономических наук, профессор (Индонезия).

Зариров Лочин Рустамович — доктор педагогических наук (DSc), профессор (Научно-исследовательский центр развития высшего образования при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан, начальник управления по совершенствованию учебно-методической деятельности).

Назаров Акмал Мардонович — доктор психологических наук (DSc), профессор, заведующий кафедрой «Психология» Бухарского государственного университета.

Рустамов Шавкат Шухрат угли — доктор психологических наук (DSc), доцент кафедры «Психология» Бухарского государственного университета.

Ганджиев Феруз Фуркатович — доктор психологических наук (DSc), доцент кафедры психологии Бухарского государственного университета

Исматова Дилафруз Туймуратовна — доктор философии по психологии (PhD), доцент кафедры «Психология» Бухарского государственного университета.

Мухлисов Содикжон Саиджонович — доктор философии по педагогическим наукам (PhD), доцент кафедры «Информационные системы и цифровые технологии» Бухарского государственного университета.

Тилавов Мухтор Хасан угли — доктор философии по психологии (PhD), доцент кафедры «Психология» Бухарского государственного университета.

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

Дехконбоев Шохжахон Ойбек угли — преподаватель кафедры «Психология» Бухарского государственного университета.

o‘zining bazaviy ehtiyojlarini qondirgach, yuqori darajadagi ehtiyojlar — xususan, o‘zini namoyon qilish va o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga intiladi. Aynan shu bosqich ichki motivatsiyaning shakllanishi bilan bog‘liq bo‘lib, u tashqi rag‘batlardan mustaqil ravishda shaxsning faoliyatga qiziqishi va unda qatnashishini ta‘minlaydi.

Motivatsiyaning zamonaviy talqinlaridan biri **Edward Deci va Richard Ryan** [2] tomonidan ishlab chiqilgan o‘zini o‘zi belgilash nazariyasidir (Self-Determination Theory). Ushbu nazariyaga ko‘ra, ichki motivatsiya uch asosiy psixologik ehtiyoj — avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy aloqadorlik qondirilganda shakllanadi. Agar ushbu ehtiyojlar yetarli darajada ta‘minlanmasa, shaxs faoliyati tashqi omillarga bog‘liq bo‘lib qoladi va ichki motivatsiya pasayadi. Bu esa ayniqsa zamonaviy yoshlar orasida kuzatilayotgan motivatsion inqirozni tushuntirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Refleksiv tafakkur esa shaxsning o‘z ichki jarayonlarini anglash va nazorat qilishga qaratilgan kognitiv faoliyat shakli sifatida talqin qilinadi. **Lev Vygotsky** [3] refleksiyani ijtimoiy-madaniy rivojlanish jarayonining muhim elementi sifatida ko‘rib, uning shakllanishi ijtimoiy muhit va muloqot jarayonlari bilan bevosita bog‘liq ekanligini ta‘kidlaydi. Olimga ko‘ra, refleksiya orqali shaxs tashqi faoliyatni ichki ong jarayonlariga aylantiradi va o‘z xatti-harakatlarini ongli boshqarish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Refleksiya tushunchasi keyinchalik metakognitiv yondashuv doirasida yanada rivojlantirildi. **John Flavell** [4] metakognitsiyani shaxsning o‘z kognitiv jarayonlari ustidan nazorat o‘rnatish qobiliyati sifatida izohlab, refleksiyani ushbu tizimning markaziy komponenti sifatida baholaydi. Metakognitiv jarayonlar — rejalashtirish, monitoring va baholash — refleksiv tafakkur orqali amalga oshadi va shaxsning ongli faoliyatini ta‘minlaydi.

O‘z-o‘zini boshqarish nazariyasi doirasida **Barry Zimmerman** [5] refleksiya va motivatsiya o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ilmiy asoslab beradi. Uning fikricha, refleksiya o‘z-o‘zini boshqarishning yakuniy bosqichi bo‘lib, u shaxsning faoliyat natijalarini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va kelgusidagi faoliyat strategiyalarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Bu jarayon esa motivatsiyaning barqarorligini ta‘minlaydi.

Shuningdek, **D.A. Leontyev** va hamkorlari tomonidan ishlab chiqilgan refleksiya konsepsiyasida refleksiya shaxsning ma‘no hosil qilish jarayoni bilan bog‘liq holda talqin qilinadi. Olimning fikricha, shaxs faoliyatining ichki motivatsiyaga asoslanishi aynan refleksiv jarayonlar orqali amalga oshadi, chunki refleksiya shaxsga o‘z faoliyatining ma‘nosini anglash imkonini beradi.

Zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlar ham refleksiya va motivatsiya o‘rtasidagi bog‘liqlikni tasdiqlamoqda. Tadqiqotlarga ko‘ra, prefrontal korteks faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan ijro funksiyalari — rejalashtirish, qaror qabul qilish va o‘zini nazorat qilish — refleksiv tafakkur bilan chambarchas bog‘liq. Ushbu miya strukturalarining faolligi esa shaxsning ichki motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlovchi asosiy biologik mexanizmlardan biri hisoblanadi.

Yuqoridagi nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, motivatsiya va refleksiv tafakkur o‘zaro uzviy bog‘langan psixologik tizimni tashkil etadi. Refleksiya shaxsning ichki dunyosini anglash va faoliyatni ongli boshqarish imkonini bersa, motivatsiya ushbu faoliyatni amalga oshirishga undovchi ichki kuch sifatida namoyon bo‘ladi. Ularning o‘zaro integratsiyasi esa shaxsning samarali rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvini ta‘minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot o‘smir va talaba yoshlarida ichki motivatsiya hamda refleksiv tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlashga qaratilgan bo‘lib, unda kompleks psixodiagnostik va statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot ishtirokchilari. Tadqiqotda jami 100 nafar respondent ishtirok etdi. Ularning yoshi 15 yoshdan 22 yoshgacha bo‘lib, ular umumta‘lim maktablari yuqori sinf o‘quvchilari hamda oliy ta‘lim muassasalari talabalari hisoblanadi. Respondentlar tanlashda ixtiyoriylik prinsipi va psixologik tadqiqot etikasi talablari inobatga olindi. Ishtirokchilar jins va yosh jihatidan nisbatan muvozanatli guruhni tashkil etdi.

Tadqiqot metodikalari.

Tadqiqot metodika Tadqiqotda quyidagi standart psixologik metodikalardan foydalanildi:

- “Maqsadga erishish motivatsiyasi” testi (A. MakKlelland, D. Atkinson) — respondentlarning muvaffaqiyatga intilish va muvaffaqiyatsizlikdan qochish motivlarini aniqlash uchun qo‘llanildi.

- **Refleksiya darajasini aniqlash metodikasi** (D.A. Leontyev va boshqalar) — shaxsning o‘z faoliyatini tahlil qilish, baholash va anglash darajasini aniqlashga xizmat qildi.

- **O‘z-o‘zini baholash shkalasi** — respondentlarning o‘ziga nisbatan munosabati va ichki psixologik holatini baholash uchun ishlatildi.

Mazkur metodikalar tadqiqot maqsadiga muvofiq holda tanlandi va ularning psixometrik ko‘rsatkichlari (ishonchlilik va validlik) ilmiy adabiyotlarda tasdiqlangan.

Tadqiqot jarayoni:

Tadqiqot ta’lim muassasalarida tashkil etildi va bir necha bosqichda amalga oshirildi. Dastlab respondentlarga tadqiqotning maqsadi tushuntirildi va ularning roziligi olindi. Shundan so‘ng psixodiagnostik metodikalar individual va guruh shaklida o‘tkazildi. Har bir ishtirokchi test topshiriqlarini mustaqil ravishda bajardi, bu esa natijalarning obyektivligini ta’minlashga xizmat qildi.

Tadqiqot davomida respondentlarga psixologik bosim o‘tkazilmasligi, ularning javoblari maxfiy saqlanishi hamda natijalardan faqat ilmiy maqsadlarda foydalanilishi kafolatlandi.

Ma’lumotlarni qayta ishlash usullari:

Olingan empirik ma’lumotlar matematik-statistik usullar yordamida tahlil qilindi. Xususan:

- **Pearson korrelyatsiya tahlili** — ichki motivatsiya va refleksiya o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash uchun qo‘llanildi;

- **Mann–Whitney U mezoni** — refleksiya darajasi yuqori va past bo‘lgan guruhlar o‘rtasidagi farqlarni aniqlash uchun ishlatildi.

Statistik tahlil natijalari $p \leq 0,05$ darajasida ahamiyatli deb qabul qilindi. Ma’lumotlarni qayta ishlash jarayonida zamonaviy statistik dasturlar (SPSS yoki shunga o‘xshash)dan foydalanildi.

Natijalar tahlili. Tadqiqot jarayonida olingan empirik ma’lumotlar asosida ichki motivatsiya va refleksiv tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlik statistik jihatdan tahlil qilindi. Olingan natijalar quyidagi jadvalda aks ettirilgan.

1-jadval. Ichki motivatsiya va refleksiv tafakkur o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘liqlik ($n=100$)

Ko‘rsatkichlar	Ichki motivatsiya
Refleksiv tafakkur	0,36* ($p \leq 0,05$)

Jadval natijalariga ko‘ra, ichki motivatsiya va refleksiv tafakkur o‘rtasida **ijobiy va statistik ahamiyatli bog‘liqlik** aniqlangan ($r=0,36$; $p \leq 0,05$). Ushbu natija refleksiv tafakkur darajasi oshgan sari ichki motivatsiya ham ortib borishini ko‘rsatadi. Boshqacha aytganda, o‘z faoliyatini tahlil qila oladigan, ichki jarayonlarini anglaydigan yoshlar faoliyatga ichki rag‘bat asosida yondashishga ko‘proq moyil bo‘ladi.

Tadqiqotning keyingi bosqichida refleksiya darajasiga ko‘ra respondentlar ikki guruhga ajratildi:

- refleksiya darajasi yuqori guruh
- refleksiya darajasi past guruh

Ushbu guruhlar o‘rtasida ichki motivatsiya ko‘rsatkichlari bo‘yicha farqlar Mann–Whitney U mezoni yordamida aniqlashtirildi.

2-jadval. Refleksiya darajasi bo‘yicha guruhlar o‘rtasida ichki motivatsiya farqlari (Mann–Whitney U mezoni)

Ko‘rsatkichlar Yuqori refleksiya ($n=50$) Past refleksiya ($n=50$) U p

Ko‘rsatkichlar	Yuqori refleksiya ($n=50$)	Past refleksiya ($n=50$)	U	P
Ichki motivatsiya	78,4	64,2	812,5	0,01*
* $p \leq 0,05$				

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, refleksiya darajasi yuqori bo‘lgan respondentlarda ichki motivatsiya ko‘rsatkichlari sezilarli darajada yuqori (78,4) ekanligi aniqlandi, past refleksiya guruhida esa bu ko‘rsatkich pastroq (64,2) bo‘ldi. Mann–Whitney U mezoni natijalari ($U=812,5$; $p\leq 0,05$) guruhlar o‘rtasidagi farqning statistik jihatdan ahamiyatli ekanligini tasdiqlaydi.

Olingan natijalar asosida quyidagi muhim tendensiyalar aniqlandi: refleksiya darajasi yuqori bo‘lgan respondentlarda maqsadlarni aniq belgilash, faoliyatni rejalashtirish va natijalarni baholash ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlangan. Ular o‘z faoliyatiga ongli yondashadi va ichki rag‘bat asosida harakat qiladi. Aksincha, refleksiya darajasi past bo‘lgan respondentlarda faoliyatga tashqi omillar ta‘siri kuchliroq bo‘lib, ichki motivatsiya sust rivojlanganligi kuzatildi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari refleksiv tafakkur va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari o‘rtasida ham ijobiy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi. Bu esa refleksiya shaxsning motivatsion tizimini tartibga soluvchi muhim psixologik mexanizm ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

3-rasm. Refleksiya darajasiga ko‘ra ichki motivatsiya ko‘rsatkichlari



Ushbu diagrammadan ko‘rinib turibdiki, refleksiya darajasi yuqori bo‘lgan respondentlarda ichki motivatsiya darajasi sezilarli darajada yuqori. Bu natija statistik tahlillar bilan mos keladi va refleksiya motivatsiyaning muhim psixologik omili ekanligini tasdiqlaydi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari o‘smir va talaba yoshlarida ichki motivatsiya hamda refleksiv tafakkur o‘rtasida ijobiy va statistik ahamiyatli bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi. Aniqlangan korrelyatsion ko‘rsatkich ($r=0,36$; $p\leq 0,05$) refleksiya darajasi ortgan sari ichki motivatsiyaning ham ortishini tasdiqlaydi. Ushbu natijalar refleksiv tafakkurning shaxsning motivatsion tizimini shakllantirishdagi muhim psixologik mexanizm ekanligini ko‘rsatadi.

Olingan natijalarni nazariy jihatdan tahlil qilganda, ular o‘zini o‘zi belgilash nazariyasi bilan uyg‘un ekanligi kuzatiladi. Xususan, refleksiya jarayoni shaxsda avtonomiya hissini kuchaytiradi, chunki u o‘z faoliyatini ongli ravishda tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, refleksiya orqali shaxs o‘z kompetentligini baholaydi va rivojlantiradi, bu esa ichki motivatsiyaning barqarorlashuviga xizmat qiladi. Demak, refleksiv tafakkur ichki motivatsiyaning asosiy komponentlarini faollashtiruvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari refleksiya va o‘z-o‘zini boshqarish jarayonlari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ham tasdiqlaydi. Refleksiya yuqori bo‘lgan respondentlarda maqsad qo‘yish, rejalashtirish va natijalarni baholash ko‘nikmalarining rivojlanganligi kuzatildi. Bu esa o‘z-o‘zini boshqarish nazariyasida ta‘kidlanganidek, refleksiya faoliyatni tartibga soluvchi yakuniy bosqich sifatida motivatsiyani mustahkamlashga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Zamonaviy ijtimoiy-psixologik sharoitda ushbu natijalarni yanada chuqurroq talqin qilish mumkin. Raqamli muhitning kengayishi, qisqa muddatli qoniqishga yo‘naltirilgan kontentning

ustuvorligi yoshlar orasida uzoq muddatli maqsadlarga yo‘naltirilgan motivatsiyani susaytirayotgan bo‘lsa, refleksiv tafakkur aynan shu jarayonni muvozanatlashtiruvchi mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Ya‘ni refleksiya shaxsga o‘z faoliyatining ma‘nosini anglash, vaqtinchalik qoniqishdan voz kechib, uzoq muddatli maqsadlarga yo‘naltirilgan strategiyalarni tanlash imkonini beradi.

Bundan tashqari, neyropsixologik nuqtai nazardan refleksiya prefrontal korteks faoliyati bilan bog‘liq bo‘lib, aynan shu hudud o‘zini nazorat qilish, rejalashtirish va ongli qaror qabul qilish jarayonlarida muhim rol o‘ynaydi. Ushbu jarayonlarning faollashuvi esa shaxsning impulsiv xatti-harakatlardan voz kechib, maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatni tanlashiga olib keladi. Natijada ichki motivatsiya yanada barqaror va chuqurroq shakllanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko‘rsatadiki, refleksiya darajasi past bo‘lgan respondentlarda ichki motivatsiya ko‘rsatkichlari nisbatan past bo‘lib, ular ko‘proq tashqi rag‘batlarga bog‘liq holda faoliyat yuritadi. Bu holat zamonaviy yoshlar orasida kuzatilayotgan motivatsion muammolarni tushuntirishda muhim ahamiyat kasb etadi va refleksiv tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan psixologik-pedagogik choralarni ishlab chiqishni talab etadi.

Umuman olganda, mazkur tadqiqot natijalari refleksiv tafakkur va ichki motivatsiya o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni nafaqat nazariy, balki empirik jihatdan ham tasdiqlaydi. Bu esa ta‘lim jarayonida refleksiv va metakognitiv yondashuvlarni keng joriy etish zarurligini asoslaydi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari o‘smir va talaba yoshlarida ichki motivatsiya hamda refleksiv tafakkur o‘rtasida uzviy va statistik ahamiyatli bog‘liqlik mavjudligini tasdiqladi. Aniqlangan empirik ma‘lumotlarga ko‘ra, refleksiv tafakkur darajasi yuqori bo‘lgan respondentlarda ichki motivatsiya barqarorroq shakllangan bo‘lib, ular o‘z faoliyatiga ongli yondashish, maqsadlarni aniq belgilash hamda natijalarni baholash ko‘nikmalariga ega ekanligi kuzatildi.

Nazariy va empirik tahlillar asosida refleksiya shaxsning motivatsion tizimini tartibga soluvchi muhim psixologik mexanizm ekanligi aniqlandi. Refleksiv tafakkur orqali shaxs o‘z ichki ehtiyojlarini anglaydi, faoliyatining ma‘nosini tushunadi va shu asosda ichki rag‘bat shakllanadi. Bu jarayon esa o‘z-o‘zini boshqarish, mustaqil qaror qabul qilish va shaxsiy rivojlanishning muhim omili sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur tadqiqotning nazariy ahamiyati shundan iboratki, unda ichki motivatsiya va refleksiv tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik zamonaviy psixologik yondashuvlar asosida tizimli ravishda asoslab berildi. Amaliy jihatdan esa olingan natijalar ta‘lim jarayonida refleksiv va metakognitiv strategiyalarni joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

Shu asosda quyidagi amaliy tavsiyalarni ilgari surish mumkin: ta‘lim jarayonida refleksiv mashqlar (kundalik yozuvlar, o‘z faoliyatini tahlil qilish), maqsad qo‘yish texnologiyalari va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan psixologik treninglarni joriy etish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, yoshlar bilan ishlashda ularning ichki motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlovchi psixologik muhitni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, refleksiv tafakkurni rivojlantirish yoshlar shaxsida ichki motivatsiyani shakllantirishning samarali vositasi bo‘lib, ularning ta‘limiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Shoumarov, G‘ani Boboqulovich. (2001). *Shaxs psixologiyasi*. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 256 b.
2. Nishanova, Zaynab Turdievna. (2005). *Shaxs va faoliyat psixologiyasi*. Toshkent: Fan nashriyoti, 280 b.
3. Leontyev, Dmitry Alekseevich. (2002). *Psixologiya smysla: Priroda, stroenie i dinamika smyslovoy realnosti*. Moskva: Smysl, 487 s.
4. Vygotsky, Lev Semenovich. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press, 159 p.
5. Maslow, Abraham Harold. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row, 411 p.

Hafizov Diyorbek Zarif o‘g‘li.

Toshkent davlat yuridik universiteti, Jinoiy odil-sudlov fakulteti 2-kurs talabasi

BOLALAR VA AYOLLARGA NISBATAN ZO‘RAVONLIK, PEDOFILIYA VA ERTA NIKOH: O‘ZBEKISTON TAJRIBASI VA HUQUQIY MEKANIZMLAR

Annotatsiya: Maqola O‘zbekistonda bolalar va ayollarga nisbatan zo‘ravonlik, pedofiliya va erta nikoh masalalarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda jinoyatlar, jabrlanuvchilarni himoya qilish mexanizmlari va Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan tashabbuslar tahlil qilinadi. Maqola milliy qonunchilikni xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashtirish, ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlash va bolalar hamda ayollarning huquqlarini samarali himoya qilishning ahamiyatini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: bolalar huquqlari, pedofiliya, jinsiy zo‘ravonlik, erta nikoh, huquqni muhofaza qilish, profilaktika, O‘zbekiston

Хафизов Дийёбек Зариф угли

студент 2 курса факультета уголовного правосудия, Ташкентский государственный юридический университет

НАСИЛИЕ В ОТНОШЕНИИ ДЕТЕЙ И ЖЕНЩИН, ПЕДОФИЛИЯ И РАННИЕ БРАКИ: ОПЫТ УЗБЕКИСТАНА И ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ

Аннотация: Статья посвящена изучению проблем насилия над детьми и женщинами, педофилии и ранних браков в Узбекистане. В исследовании анализируются преступления, механизмы защиты пострадавших и инициативы Президента Шавката Мирзиёева. Статья подчеркивает важность гармонизации национального законодательства с международными стандартами, обеспечения социальной стабильности и эффективной защиты прав детей и женщин.

Ключевые слова: права детей, педофилия, сексуальное насилие, ранние браки, правозащитные органы, профилактика, Узбекистан

Hafizov Diyorbek Zarif ugli

2nd-year student, Faculty of Criminal Justice, Tashkent State University of Law

VIOLENCE AGAINST CHILDREN AND WOMEN, PEDOPHILIA AND EARLY MARRIAGE: EXPERIENCE OF UZBEKISTAN AND LEGAL MECHANISMS

Abstract: The article focuses on violence against children and women, pedophilia, and early marriages in Uzbekistan. It analyzes crimes, victim protection mechanisms, and initiatives introduced by President Shavkat Mirziyoyev. The study highlights the importance of aligning national legislation with international standards, ensuring social stability, and effectively protecting the rights of children and women.

Keywords: children’s rights, pedophilia, sexual violence, early marriages, law enforcement, prevention, Uzbekistan

Hozirgi davrda O‘zbekistonda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli ta‘minlash, ularning qonuniy manfaatlarini har tomonlama himoya qilish hamda jamiyat hayotidagi faolligini kuchaytirish yo‘nalishida tizimli islohotlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, shaxslarga nisbatan sodir etilishi mumkin bo‘lgan huquqbuzarliklar, tazyiq va zo‘ravonlik holatlarining oldini olish, jinoyatchilikka qarshi samarali kurashish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Ayniqsa, inson huquqlarini ta‘minlash doirasida voyaga yetmaganlar — bolalarning alohida ijtimoiy qatlam sifatida muhofaza qilinishi, ularning huquq va erkinliklarini ishonchli kafolatlaydigan zamonaviy huquqiy mexanizmlarni yaratish va takomillashtirish masalasiga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Butun dunyo bo‘yicha bolalarga qarshi zo‘ravonlikni kamaytirishga va jabrlanuvchilarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan sa‘y-harakatlar kuchayganiga qaramay, voyaga yetmaganlarga

nisbatan zo‘ravonlik turli shakllarda keng tarqalmoqda. Masalan, O‘zbekistonda 2023-yil 10-oktabrda Ijtimoiy himoya milliy agentligi, Adliya vazirligi va UNICEF hamkorligida tashkil etilgan tadbirda prezident huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi direktorining birinchi o‘rinbosari Shaxnoza Mirziyoyeva 2023-yilning to‘qqiz oyida voyaga yetmaganlarga nisbatan 1240 ta zo‘ravonlik holati qayd etilganini, shundan 417 tasi jinsiy zo‘ravonlik ekanligini qayd etgan¹. Shu holat, voyaga yetmaganlarga qarshi jinsiy zo‘ravonlik jinoyatlarini o‘rganish, ularning sabablari va oqibatlarini tahlil qilish, jabrlanuvchilarni himoya qilish hamda jinoyatchilarning javobgarligini belgilash muhimligini ko‘rsatadi.

Jinsiy zo‘ravonlik jinoyatining tushunchasi va belgilari tadqiqotning asosiy nuqtasini tashkil etadi. Tarixiy ma‘lumotlarga ko‘ra, bolalarga nisbatan jinsiy zo‘ravonlik masalasi 1990-yillardan boshlab ilmiy va huquqiy e‘tiborga tushgan. Antik davrda kattalar va bolalar o‘rtasidagi jinsiy munosabatlar odatiy hisoblangan. Qullarga va bolalarga saroy xizmatkorlari sifatida jinsiy tazyiq ko‘p uchragan. Urushlar va harbiy to‘qnashuvlar esa o‘n yoshgacha bo‘lgan qizlar nomusiga tegish va ularni qullikda saqlashga sabab bo‘lgan. Qadimgi Yunonistonda kattalar va bolalar o‘rtasidagi besoqolbozlik keng tarqalgan, Rimda esa fuqarolikka ega o‘g‘il bolalar bilan bunday holatlar taqiqlangan, ammo qul hisobidagi bolalar bundan mustasno bo‘lgan. Yevropada xristianlikning vujudga kelishi bilan bunday amallar qattiq tanqid qilingan.

O‘rta asrlar va yangi davrda bolalarga nisbatan sodir etilgan jinsiy zo‘ravonlik ko‘pincha adolatli sudlov jarayonlari bilan aniqlanmagan. Ko‘pgina hollarda jinsiy zo‘ravonlik faqat erkakning biologik izlari bolaning jinsiy a‘zosida topilganda aniqlangan². Tarixiy ma‘lumotlarga ko‘ra, Londonda 1674–1800-yillar oralig‘ida ko‘rilgan zo‘rlash ishlarining 306 tasi o‘n to‘rt yoshgacha bo‘lgan bolalarga nisbatan sodir etilgan. Yangi davrda Angliyada jabrlanuvchilarning yoshi sud jarayonlarida hisobga olinishi boshlangan. 1567-yildagi Zo‘rlash to‘g‘risidagi statutga ko‘ra, o‘n yoshgacha bo‘lgan shaxs bilan jinsiy aloqa, hatto uning roziligi bo‘lsa ham, jinoyat hisoblangan va shu bilan “rozilik yoshi” tushunchasi shakllangan³.

Islom tarixida voyaga yetmaganlarni zo‘rlash odob-axloq va jamoat tartibiga zid jinoyat sifatida qaralgan, bunday qilmish uchun “had” jazosi – 40–100 ta darragacha qamchi urish – qo‘llanilgan⁴. XXI asrda bolalar huquqlarining jahon miqyosida tan olinishi voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etilgan jinsiy zo‘ravonliklarni jinoyat sifatida belgilash va jabrlanuvchilarni himoya qilishga sabab bo‘lgan.

Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyaning 19-moddasiga ko‘ra, uni ratifikatsiya qilgan davlatlar bolani jismoniy va ruhiy zo‘ravonlikdan, ekspluatatsiya va shahvoniy suiiste‘molliklardan himoya qilish uchun barcha zarur qonuniy, ma‘muriy, ijtimoiy va ma‘rifiy choralarni amalga oshirish majburiyatiga ega. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 26-moddasida hech kim qiynoqqa solinishi, zo‘ravonlik yoki g‘ayriinsoniy muomalaga duchor qilinmasligi belgilangan. Shu bilan birga, “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi qonunning 10-moddasiga binoan, davlat bolani jismoniy, ruhiy va jinsiy zo‘ravonlikdan hamda g‘ayriijtimoiy harakatlardan himoya qilishni kafolatlaydi.

Bolalarga qarshi jinsiy zo‘ravonlik xalqaro maydonda pedofiliya deb nomlanadi. Pedofiliya — akademik va klinik tadqiqotlarda o‘rganiladigan mavzu bo‘lib, balog‘atga yetmagan bolalarga nisbatan asosiy yoki ustun jinsiy qiziqish bilan tavsiflanadigan psixiatrik buzilish sifatida qaraladi. Ushbu hodisa psixologiya, psixiatriya, kriminologiya hamda etika sohalarida o‘rganiladi, chunki u muhim klinik va ijtimoiy ahamiyatga ega⁵.

Zamonaviy psixiatrik tasnif tizimlarida pedofiliya parafilik buzilishlar turiga kiritiladi. Masalan, DSM-5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) tasnifida pedofilik buzilish

¹ Dorothea Nolde. “Sexual violence against children. A report on current research”. Women, Gender, History Volume 52, Issue 2, 2020, pages 137 to 161

² Toulalan 2013; Toulalan 2014: 30.

³ Bailey 2004: 749; Toulalan 2014: 23, 31; Griesebner & Lorenz 2015; Wolff 2012: 49, 85; Jarzebowski 2006: 243.

⁴ «O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. 145-bet.

⁵ American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5-TR). Washington DC, 2022.

MUNDARIJA:

T/R	Mualliflar	Maqola sarlavhasi	Bet
1	<i>AXMADOV NAZIRJON RAHMAT O'G'LI</i>	THE ROLE OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS IN SHAPING POSITIVE BEHAVIOR AMONG ADOLESCENTS	6
2	<i>SHAROPOVA MADINA OBID QIZI</i>	RAQAMLI QARAMLIK (SMARTFON, IJTIMOYIY TARMOQLAR) STRESSI VA IMMUNITET PASAYISHI	10
3	<i>SHAROPOVA ZARNIGOR OBID QIZI</i>		14
4	<i>RAJABOV RASULBEK SOBIR O'G'LI</i>	O'ZBEK OILASIDA MEHR, HURMAT VA MAS'ULIYAT KABI PSIXOLOGIK OMILLAR IJTIMOYIY BARQARORLIKNING ASOSIY TARKIBIY QISMLARI	18
5	<i>MA'RUFJONOVA MARJONAXON ALISHER QIZI</i>	EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF NATIONAL RELIGIOUS VALUES IN TEACHING ENGLISH TO DIFFERENT AGE GROUPS	21
6	<i>BAHRONOVA IRODA OTABEK QIZI</i>	BOLALAR NUTQINING SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY OMILLAR	24
7	<i>YOQUBOVA MAFTUNA SHOYIM QIZI</i>	BO'LAJAK TARBIYA FANI O'QITUVCHILARIDA DEONTOLOGIK KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	27
8	<i>RO'ZIQULOVA UMIDA AKBAR QIZI, TUROBOVA ZIYODA SHUHRAT QIZI</i>	MAKTABGACHA TALIM TASHKILOTI TARBIYACHILARI HAMDA OTA-ONALAR MUNOSABATI ORASIDAGI NIZO VA YECHIMLAR	31
9	<i>JUMAYEV NODIR ZAYNITDINOVICH</i>	O'SMIRLARDA INTELLEKTUAL QOBILIYATLARNI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK JIHATLARI	51
10	<i>HAMROYEV TEMURBEK JAMSHID O'G'LI</i>	CHET ELGA MEHNAT MIGRATSIYASI KETGAN OTA-ONALARNING FARZANDLARIDA IJTIMOYIY MOSLASHUV JARAYONINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.	61
11	<i>JALILOV JAVOHIR JAMSHID O'G'LI</i>	O'QUVCHILARDA KASB MOTIVATSIYASINING SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK OMILLARI	66

T/R	Mualliflar	Maqola sarlavhasi	Bet
12	<i>SHAROPOV SUXROB SHODI O'G'LI</i>	O'SMIRLIK DAVRIDA REFLEKSIV TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING METAKOGNITIV MEXANIZMLARI	69
13	<i>YOQUBOV SODIQJON LATIF O'G'LI</i>	QARLUQ TIL BIRLIKLARI LEKSIKASINING LUG'AT FONDI VA LUG'AT TARKIBI	73
14	<i>OLIMOV LAZIZ YARASHOVICH</i>	SUD-PSIXOLOG EKSPERTI KASBIY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING O'ZIGA XOSLIGI	77
15	<i>RAJABOV ELSHOD ERKINOVICH</i>	“ILTIFOT” NUTQIY AKTINING BADIY MATNDA VOQELANISHINING FREYM MODEL T AHLILI	83
16	<i>NAZAROV KAMAL MARDONOVICH</i>	YOSHLAR PSIXOLOGIYASI VA MA'NAVYI TARBIYA: INNOVATSION JAMIYATNI RIVOJLANTIRISHDA MA'NAVYI QOBILIYATNI OSHIRISH YO'LLARI	88
17	<i>RUSTM'V SH'VK'T SHUHR' T 'G'LI</i>	TRANSFORMATSIYA JARAYONIDAGI TA'LIM TIZIMIDA TALABALARNING ILMIY VA IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI	94
18	<i>DEHQONBOYEV SHOHJAHON OYBEK O'G'LI</i>	SUD PSIXOLOGIK EKSPERTIZASIDA STRESS HOLATLARINI ANIQLASH VA TAHLIL QILISH	101
19	<i>AXMEDOVA ZARINA RAHMAT QIZI</i>	LOYIHAVIY YONDASHUV ORQALI KELAJAK O'QITUVCHILARNI FASILITATORLIK FAOLIYATIGA TAYYORLASH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH	108
20	<i>AXMEDOVA ZARRINA JAMILOVNA</i>	TALABALARNING DUAL TA'LIM TIZIMIGA MOSLASHUVINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	117
21	<i>GANJIYEV FERUZ FURQATOVICH</i>	AGRESSIV O'SMIRLARDA DESTRUKTIV AXBOROTLARNI YUZAGA KELISHINING IJTIMOY-PSIXOLOGIK OMILLARI	122
22	<i>HAMROYEV JASUR UMEDOVICH</i>	THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE STUDY OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF MODERN YOUTH	126
23	<i>SHAROPOV SUXROB SHODI O'G'LI</i>	O'SMIR VA TALABA YOSHLARIDA ICHKI MOTIVATSIYA VA REFLEKSIV TAFAKKUR O'RTASIDAGI BOG'LIQLIKNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	130



T/R	Mualliflar	Maqola sarlavhasi	Bet
24	<i>HAFIZOV DIYORBEK ZARIF O'G'LI</i>	BOLALAR VA AYOLLARGA NISBATAN ZO'RAVONLIK, PEDOFILIYA VA ERTA NIKOH: O'ZBEKISTON TAJRIBASI VA HUQUQIY MEXANIZMLAR	136
25	<i>ASHRAPOV NODIRBEK NAMOZ O'G'LI</i>	SPECIFIC PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SOCIAL INTELLIGENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE COGNITIVE SYSTEM OF ADOLESCENTS	140
26	<i>MURODOVA MADINA ATAJOJ QIZI</i>	IJTIMOYIY TARMOQLARDAN FOYDALANISH, UYQU SIFATI VA TALABA QIZLAR PSIXOLOGIK HOLATI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK	143
27	<i>ABDUVORISOVA MAFTUNAXON ABDUVOXID QIZI</i>	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EMOTSIONAL INTELLEKTNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI	147



Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Buxoro viloyat Axborot va Ommaviy kommunikatsiyalar boshqarmasi tomonidan 2025-yil 26-dekabrda №1273056 sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Tahririyat manzili: 200117, O‘zbekiston Respublikasi,
Buxoro shahri Alpomish ko‘chasi, 9-uy
Elektron manzil: <https://aspec.uz>
Telegram raqami: -998 (91) 245-46-66

“ACADEMIC SPECTRIUM” ilmiy-metodik jurnal.
Buxoro, 2026 № - 3-Son (2026-yil, Mart)